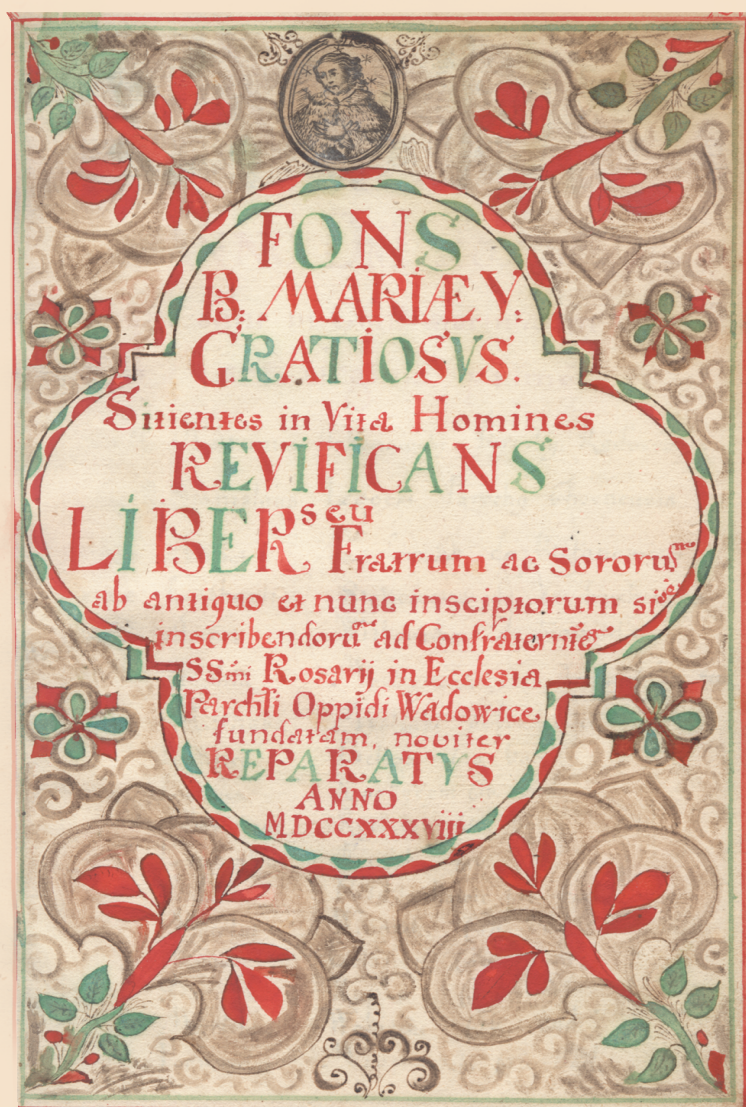

TOMASZ GRAFF

NAJSTARSZE BRACTWO RÓŻAŃCOWE W WADOWICACH 1616-1822

Najstarsze bractwo różańcowe
w Wadowicach
1616-1822

TOM 8

SERIA POD REDAKCJĄ

KS. DR. HAB. ANDRZEJA BRUŹDZIŃSKIEGO, PROF. UPJPII
I DR. HAB. TOMASZA GRAFFA

MIĘDZYNARODOWY KOMITET REDAKCYJNY:

KS. PROF. DR HAB. JACEK URBAN – PRZEWODNICZĄCY, POLSKA
MGR. PŘEMYSL BAR, PH.D., CZECHY
JUDR. MGR. GABRIEL LUKÁČ, SŁOWACJA
PROF. DR HAB. ZDZISŁAW NOGA, POLSKA
PROF. PHDR. JIŘÍ TRÁVNÍČEK, CZECHY
KS. DR HAB. ROBERT TYRAŁA, PROF. UPJPII, POLSKA
KS. PROF. DR HAB. ANDRZEJ WITKO, POLSKA

Tomasz Graff

Najstarsze bractwo różańcowe
w Wadowicach
1616-1822

Kraków 2020

Tomasz Graff, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

🔗 <https://orcid.org/0000-0002-2142-086X>

✉ tomasz.graff@upjp2.edu.pl

© Copyright by Tomasz Graff, 2020

Recenzent

dr hab. Wiktor Szymborski

Opracowanie redakcyjne

Barbara Sikora

Tłumaczenia i konsultacja tekstów łacińskich

Tomasz Babnis

Projekt okładki

Paweł Sepielak

ISBN 978-83-8138-306-6 (druk)

ISBN 978-83-8138-307-3 (on-line, pdf)

<https://doi.org/10.12797/9788381383073>

Publikacja dofinansowana z subwencji przyznanej
dla Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie
przez Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego w roku 2020

WYDAWNICTWO KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków

tel./faks: 12 431-27-43, 12 421-13-87

e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa: <https://akademicka.pl>

Miastu mojego dzieciństwa i młodości

Spis treści

9	Wstęp
15	Rozdział 1. Bractwa różańcowe na świecie i w Polsce
29	Rozdział 2. Wadowice – miasto i kościół do początków ery austriackiej
41	Rozdział 3. Fundacja i pierwsze lata Bractwa Różańcowego w Wadowicach
47	Rozdział 4. Powiązania Bractwa z altarią św. Anny
51	Rozdział 5. Prebendarze i promotorzy Bractwa
61	Rozdział 6. Sprawy majątkowe Bractwa
69	Rozdział 7. Księga Bractwa
97	Podsumowanie
103	Aneks I. Księga Bractwa Różańcowego w Wadowicach z lat 1616-1752 wraz z kontynuacją z lat 1802-1821
203	Aneks II. Podsumowanie liczby wpisów do księgi Bractwa Różańcowego w Wadowicach w latach 1616-1752 oraz 1802-1821: struktura pochodzenia stanowego, podział płci
209	Aneks III. <i>Decretum Reformationis pro ecclesia parochiali in oppido Wadowice</i> z 1708 roku [fragment]

Spis treści

211	Wykaz skrótów
213	Spis ilustracji
215	Bibliografia
229	Indeks osobowo-geograficzny
237	Summary. <i>The Oldest Fraternity of the Rosary in Wadowice (1616-1822)</i>

Wstęp

Niniejsza publikacja dotyczy tematu niepodejmowanego dotychczas przez badaczy zajmujących się historią Wadowic. Istnienie Bractwa Różańcowego w Wadowicach w okresie staropolskim było bowiem niemal niezauważane w historiografii. Andrzej Nowakowski w monografii *Z dziejów miasta i parafii Wadowice* poświęcił interesującej nas konfraterni tylko wzmiankę¹. Z kolei nawet zdaniem nie wspomniał o niej historyk i regionalista Gustaw Studnicki w niewielkich rozmiarów popularnonaukowej książce *Wadowice. Parafia i kościół Ofiarowania NMP. Rys historyczny*². Ten zasłużony badacz wiedział jednak o jej istnieniu, skoro w innej publikacji zastanawiał się, gdzie mieścił się grobowiec wadowickiej konfraterni³. Wzmiankował o niej także Roman A. Gajczak w szkicu o mieście rodzinnym Jana Pawła II⁴.

W literaturze naukowej najobszerniej o Bractwie pisał Zdzisław Noga. Uczynił to w opracowaniu omawiającym szerzej dzieje Wadowic w XVII-XVIII wieku⁵. Wspominał o nim także Konrad Meus w swojej książce

¹ A. Nowakowski, *Z dziejów miasta i parafii Wadowice*, Kraków 1985, s. 89, *Textus et studia – Pontificia Academia Theologica Cracoviensis. Facultas Historica*, t. 3.

² G. Studnicki, *Wadowice. Parafia i kościół Ofiarowania NMP. Rys historyczny*, Wadowice 1995.

³ Idem, *Cmentarz parafialny w Wadowicach*, Wadowice 1997, s. 19-20. Warto odnotować, że niektórzy członkowie Bractwa Różańcowego w Wadowicach mają swoje biogramy na portalu <https://wadowiczanie.pl> – 21 VI 2020.

⁴ R. A. Gajczak, *Wadowice miasto rodzinne Jana Pawła II*, Warszawa 1986, s. 127-128.

⁵ Z. Noga, *Z dziejów Wadowic w XVII-XVIII wieku (do czasu I rozbioru Polski w roku 1772)*, [w:] *Wadowice. Studia z dziejów miasta*, red. E. Kotowiecki, A. Nowakowski, G. Studnicki, Wadowice 1997, s. 78-80.

o Wadowicach w okresie rozbiorowym⁶. Ponadto autor tych słów w dwóch niewielkich rozmiarów artykułach napisał o fundacjach Mikołaja Komorowskiego na rzecz Bractwa, zatwierdzonych przez Zygmunta III Wazę, wraz z edycją źródeł (jeden tekst wspólnie z Maciejem Anteckim). Z kolei w monografii Marcina Campiusa Wadowity i artykule poświęconym jego ojcu zidentyfikował członków wadowickiego Bractwa Różańcowego należących do rodziny znanego uniwersyteckiego teologa⁷.

Inspiracji do napisania tej książki dostarczyła nie tylko świadomość braku opracowania dziejów najstarszego Bractwa Różańcowego w Wadowicach. Innym powodem podjęcia się tego trudu była chęć uratowania od zapomnienia informacji zawartych w zaginionej dzisiaj księdze Bractwa Różańcowego w Wadowicach, której zdjęcia wykonałem kilkanaście lat temu, a skany otrzymałem niedawno do wykorzystania w niniejszej publikacji od Pana Artura Obozy⁸. Ta pochodząca z XVIII wieku księga – formatu 20 × 30,5 cm, licząca 161 stron – znajdowała się jeszcze ok. 2005 roku w Archiwum Parafialnym Bazyliki Ofiarowania NMP w Wadowicach. Zawierała wpisy imion i nazwisk członków konfraterni od 1616 aż do 1752 roku oraz od 1802 do 1821 roku. Zamieszczono w niej również odpisy legacji na rzecz Bractwa Różańcowego oraz altarii św. Anny do roku 1768 włącznie. Niestety, próżno dzisiaj szukać jej w rzeczonym archiwum⁹. Teo-

⁶ K. Meus, *Wadowice 1772-1914. Studium przypadku miasta galicyjskiego*, Kraków 2013, s. 308-309.

⁷ M. Anteck, T. Graff, *Z dziejów bractwa różańcowego w Wadowicach*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 7 (2002), s. 90-93; T. Graff, *Uposażenie altarii św. Anny przy kościele farnym w Wadowicach w świetle fundacji Mikołaja Komorowskiego z 1621 r.*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 7 (2002), s. 94-99; idem, *Marcin Campius Wadowita (ok. 1567-1641). Duchowny i profesor Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 2018, s. 49, 58, 59, 61, 67-68; idem, *Nieznane fakty z życia rajcy wadowickiego Mateusza Kępki (zm. 1602), ojca Marcina Wadowity w świetle dokumentów z Archiwum Parafialnego Bazyliki ONMP w Wadowicach z lat 1585, 1599 i 1616*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 18 (2015), s. 18-20. Zob. też idem, *Kultura religijna i intelektualna prowincji małopolskiej w późnym średniowieczu i w początkach doby nowożytnej na przykładzie Wadowic*, [w:] *Kultura religijna i społeczna Małopolski od XIII do XVI wieku*, red. W. Symborski, J. Kozioł, Tarnów 2011, s. 209; S. Dryja, T. Graff, *Matys Pieniążek. Wadowiczanie, piwowar krakowski z XVI wieku*, „Wadoviana. Przegląd historyczno-kulturalny”, 16 (2013), s. 8.

⁸ Zdjęcia będące w posiadaniu autora oraz skany udostępnione dzięki życzliwości Pana Artura Obozy stały się podstawą edycji wadowickiej księgi brackiej, która stanowi Aneks I do niniejszej książki.

⁹ Według Inwentarza APBW, sygn. III.1., *Liber Rosarianus Ecclesiae Parochialis in Civitate Wadowice 1616-1768*, bez paginacji (ob. zaginiona). W całej książce cytujemy na podstawie skanów i fotokopii.

retycznie powinna zostać złożona w osobnej, wydzielonej na dokumenty szafie, ale ślad po niej zaginął. Zawsze jednak pozostaje nadzieja, że nadal znajduje się ona na terenie parafii, być może zapomniana i odłożona przez przypadek w inne miejsce.

Aby odtworzyć dzieje Bractwa Różańcowego w Wadowicach – oprócz wspomnianych zdjęć i skanów najstarszej księgi wadowickiej konfraterni – wykorzystane zostaną dodatkowo inne źródła rękopiśmienne, m.in. z Archiwum Parafialnego Bazyliki Ofiarowania NMP w Wadowicach, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Archiwum Narodowego w Krakowie, Archiwum Polskiej Prowincji Dominikanów w Krakowie oraz działu rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej¹⁰. Niezwykle przydatny będzie ponadto rękopis sygnowany numerem 22 A z Biblioteki Uniwersyteckiej Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, który zawiera nieznany dotychczas badaczom dziejów Wadowic *Inwentarz albo Registr Mszy SS. Fundacji Prebendy Tituli S. Annae in Parochiali Vadovic*¹¹. Wykorzystane będą także niektóre starodruki ukazujące zasady organizacji bractw różańcowych, jak np. *Ogród Różany* Waleriana Andrzejewicza z 1627 roku, oraz inne źródła, takie jak m.in. orzeczenia Soboru Trydenckiego, dokumenty papieskie, biskupie i synodalne oraz najważniejsza literatura przedmiotu odnosząca się nie tylko do dziejów konfraterni różańcowych, ale również do historii różnego typu bractw religijnych tak w Polsce, jak i na świecie.

W pierwszym rozdziale tytułem wprowadzenia do tematu zostanie omówiona geneza i proces dziejowy powstawania bractw ludzi świeckich w Kościele powszechnym. Przedstawiona będzie ponadto ich implantacja na gruncie polskim w średniowieczu i kolejnych epokach. W dalszej części tego rozdziału w podobny sposób zostaną ukazane dzieje bractw różańcowych i ich specyfika, zarówno w świecie, jak i na ziemiach polskich. Ze względu na swoistość tej publikacji – oprócz ogólnej charakterystyki wspólnot brackich – więcej miejsca zajmie tutaj także wyeksponowanie najważniejszych zasad ich funkcjonowania oraz struktury.

Kolejnego rozdziału miało początkowo nie być, ale po wielu wahaniach zdecydowałem się jednak dodać krótką charakterystykę dziejów miasta i wadowickiego kościoła aż do początku ery austriackiej. Uznałem, że jest

¹⁰ Dziękuję dr. Wojciechowi Świebodzie oraz mgr. Adrianowi Cieślakowi za pomoc w kwerendzie w trudnych dla naukowca czasach epidemii koronawirusa.

¹¹ BU KUL, rkps 22 A, *Inwentarz albo Registr Mszy SS. Fundacji Prebendy Tituli S. Annae in Parochiali Vadovic./Compendium Obligationum Missarum Altaris D. Annae Vadovicen.*

to konieczne z uwagi na charakter omawianego materiału źródłowego, który przede wszystkim dotyczy przecież wadowickiej parafii i wadowiczian oraz ich sąsiadów z okolicznych miejscowości. Winienem zatem Czytelnikowi – zwłaszcza nieznającemu najdawniejszej historii niewielkiego miasteczka nad Skawą – przybliżyć nieco jego specyfikę, zanim omówione i zanalizowane zostaną źródła odnoszące się *stricto* do dziejów, funkcjonowania oraz życia codziennego Bractwa Różańcowego i jego członków. Konfraternia była wszak częścią większej całości, funkcjonując i oddziałując na miejscową ludność nie tylko w ramach wadowickiej parafii, ale również miasta – oraz szerzej – także na mieszkańców okolicznych miejscowości.

W trzecim rozdziale ukazane zostaną początki wadowickiej konfraterni różańcowej. Ze względu na niedostatek źródeł odnoszących się do erekcji i fundacji wadowickiego Bractwa wykorzystane będą najbliższe znane w historiografii analogie, głównie odnoszące się do powstałej w tym samym czasie wspólnoty różańcowej w pobliskim Żywcu.

Dalsza część ma służyć omówieniu związków altarii św. Anny i wadowickiej konfraterni różańcowej. W źródłach oraz wskazanych wyżej nielicznych publikacjach zazwyczaj utożsamiano bowiem prebendarza wadowickiego Różańca z altarystą św. Anny. Jednym z celów tego rozdziału będzie zatem odpowiedź na pytanie, czy rzeczywiście jest to słuszne założenie.

Następnie dokonana zostanie analiza zachowanych źródeł dotyczących działań poszczególnych promotorów Różańca Świętego. Zamierzenie to ma na uwadze nie tylko ustalenie ostatecznej listy promotorów i prebendarzy w wadowickim Bractwie, ale też ujawnienie nieznanych dotychczas szczegółów odnoszących się do ich codziennych obowiązków i funkcjonowania w ramach parafii. Umożliwi to ponadto ukazanie ich ewentualnego wkładu oraz zaangażowania w lokalne duszpasterstwo.

Zanalizowane zostaną również świadectwa źródłowe dotyczące uposażenia różańcowej promotorii i majątku Bractwa oraz wskazane będą wszystkie występujące w znanych źródłach fundacje na rzecz wadowickiej wspólnoty i jej prebendarzy. Niniejsza analiza uwypukli zaangażowanie miejscowej ludności we wsparcie różańcowej konfraterni, dzięki czemu będziemy mogli poznać jej benefaktorów.

Siódmy, ostatni rozdział poświęcony zostanie charakterystyce księgi Bractwa Różańcowego w Wadowicach oraz szczegółowej analizie i typologii zawartych w niej zapisów. W sposób szczególny będą zastosowane elementy metody prozopograficznej w odniesieniu zarówno do wadowiczian, jak i plebejskich mieszkańców okolicznych miejscowości oraz przedsta-

wicieli szlachty i duchowieństwa. Tym samym ukazana zostanie wartość tego źródła dla nauk humanistycznych. Nieodzownym elementem tego rozdziału będzie szczegółowa analiza statystyczna, obejmująca wszystkie wpisy do albumu brackiego w latach 1616-1752 i 1802-1821, wraz z ukazaniem jej wyników w formie tabel i wykresów.

Po podsumowaniu treści wszystkich rozdziałów Czytelnik będzie mógł zapoznać się z aneksami, a wśród nich z edycją najstarszej księgi Bractwa Różańcowego w Wadowicach, która zawiera objaśnienia dotyczące osób pochodzenia szlacheckiego, najważniejszych przedstawicieli wadowickiego mieszczaństwa oraz niektórych pojawiających się na jej kartach duchownych w okresie przedrozbiorowym. Tym samym zazwyczaj zapomniane w mroku dziejów osoby pochodzące z różnych warstw społecznych po wielu latach odzyskają swoją tożsamość, co przy okazji – mam nadzieję – da asumpt przyszłym badaczom tego źródła do dalszej eksploracji prozopografii społeczeństwa Wadowic i okolic, na podstawie m.in. zachowanych metrykaliów.

SUMMARY

The Oldest Fraternity of the Rosary in Wadowice (1616-1822)

This book describes the activity of the oldest Fraternity of the Rosary in Wadowice, which was established in 1616 by the foundation of the burgher Jakub Wierczkowic. The Fraternity of the Rosary was an institution that gathered not only some of the inhabitants of this small city in Lesser Poland, but also people from neighboring communities who represented various states: the clergy, the nobility, and the common folk. Its activity focused not only on Marian piety, which flourished in the post-Tridentine period. The origins of such organizations reach back to secular fraternities that were founded in late antiquity and in the Middle Ages. Unfortunately, the foundation charter of the Fraternity of the Rosary in Wadowice has not been found, although it is known that in order for it to have been written the approval of the bishop of Krakow and the superiors of the Dominican Order were necessary. Formally, the Dominican Order was the patron of the Wadowice fraternity from the beginning of its existence, as was the case with other Fraternities of the Rosary; however, in archival materials the traces of the Dominicans' control over this fraternity were only sporadic in the seventeenth century, on the occasion of the election of the fraternity's authorities.

The fraternity under discussion functioned from 1616 until the 1780s, when Wadowice became part of the Austrian Partition of Poland. It was reactivated in 1802-1822. Apart from research dealing with similar communities, the main source of information about this fraternity's activity is the now-lost Book of the Fraternity, which was previously stored in the Archive of the Parish of the Presentation of Mary in Wadowice. The

author has included an edition of it based on preserved scans and photocopies in Appendix I of this book (Appendix II is a detailed statistical study of the structure and the frequency with which entries appear in it). Thanks to the use of other sources, including parish records in Wadowice, documents from the above-mentioned Parish Archive in Wadowice, and sources in other archives and libraries, the author has also successfully reproduced the list of the promoters of the Fraternity of the Rosary in Wadowice and in establishing its endowment, which systematically grew thanks to the numerous bequests by Wadowice burghers and the local nobility.

While analyzing the preserved documents concerning the history of St. Anne's prebend in the parish church in Wadowice, the close ties between the Promotory of the Rosary and this prebend were also confirmed. However, there were also cases in the history of the fraternity when the Promotor of the Fraternity of the Rosary and the altarist of St. Anne were two separate persons, which led to certain conflicts between them.

The above-mentioned Book of the Fraternity of the Rosary in Wadowice was first copied in 1738 by Rev. Jakub Stochowicz, the promotor of the Fraternity of the Rosary, and it would later be continued by his successors. It contains 2,231 entries from 1616-1821. An analysis of 2,094 entries in the Fraternity Yearbook from the pre-Partition period (until 1752) reveals that among all those registered, inhabitants of Wadowice and other persons of plebeian origin (1,919, or 91.6 percent) predominated; among them were at least 347 peasants (16.6 percent), most of whom came from villages in the vicinity of Wadowice. The nobility was poorly represented (155 persons, or 7.4 percent), while the clergy constituted the smallest group, only twenty persons (almost 1 percent). Women were recorded more often (1,268 persons, or 60.6 percent) than men (826 persons, or 39.4 percent). The deceased, for whom the living members of the fraternity were obliged to pray the rosary, were also included in the book. The most common female (Regina) and male (Jan) names in the book were also indicated.

The regularity of entries in later years as well as their quantity were also subject to study, which is reflected in the graphs and tabulated data. It emphasized that some crises related to the lack of new recruits into the ranks of the fraternity were related to calamities that the town and the Polish state faced in the modern period; this phenomenon was especially evident during fires epidemics, and wars, such as the period of the Great Northern War. Meanwhile, the entries in the Book of the Brotherhood from 1802-1821 did not present opportunities for analysis as those from

the previous period because of the poor quality of the surviving photographs of pages from this period and the much smaller group of those who were inscribed (137 persons). The majority or all of those inscribed in this period represented the peasantry and came mostly from villages outside Wadowice. Women also predominated in this case in the group inscribed in the book. The conclusions presented in this book supplement our knowledge concerning the history of the Wadowice parish where the Fraternity of the Rosary functioned. They are also an inducement to the further development of studies on fraternities of the rosary in Poland in previous centuries.

Key words: Oldest Brotherhood of the Rosary in Wadowice, Wadowice in modern times (until 1822), confraternities of the rosary in Poland

Historia – Hereditas – Ecclesia

1. Krzysztof Stopka, Jakub Osiecki, Konrad Siekierski, *Ormianie katolicy w Armenii i Gruzji. Historia, pamięć, tożsamość*, 2019.
2. Sławomir Dryja, Stanisław Sławiński, *Mała encyklopedia piwowarska Krakowa i Kazimierza w wieku XVI i pierwszej połowie wieku XVII. Studia z dziejów piwowarstwa Krakowa i Kazimierza z uwzględnieniem problematyki Kleparza i przedmieść*, 2019.
3. Sławomir Dryja, *Słownik biograficzny słodowników, piwowarów i karczmarzy krakowskich 1501-1655*, 2019.
4. Sławomir Dryja, Jakub Szczerba, *Szkice z dziejów wojnickiego piwowarstwa. Browar Wojnicz 1867-1915*, 2019.
5. Grzegorz Chajko, *Kościół rzymskokatolicki w Bełzie. 1867-1939*, 2019.
6. Jacek Urban, *Święty Jan Paweł II jako biskup krakowski*, 2020.
7. Marlena Hajduk, *Dzieje Pałacu Biskupiego w Krakowie w latach 1815-1894*, 2020.

Praca stanowi erudycyjną monografię najstarszego bractwa różańcowego w Wadowicach, którego działalność ukazano na szerszym tle funkcjonowania miasta w epoce nowożytnej. Na szczególne podkreślenie zasługuje fakt wyjątkowej skrupulatności i dokładności autora, który swe długoletnie badania nad dziejami uniwersytetu i związków Krakowa z Wadowicami spożytkował podczas pisania rozprawy. Czytelnik otrzymał nie tylko erudycyjną monografię de facto jedyne go funkcjonującego w Wadowicach bractwa, ale przede wszystkim rozprawę o dziejach miasta oraz życiu codziennym jego mieszkańców i okolicznych miejscowości. Z tych względów po pracę tę sięgną nie tylko badacze zajmujący się dziejami ruchu brackiego w epoce nowożytnej, miłośnicy historii regionalnej, ale i historycy zajmujący się życiem codziennym, historią społeczną czy także mikrohistorią.

Z recenzji dr. hab. Wiktora Szymborskiego (Uniwersytet Jagielloński)

Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II
w Krakowie

<https://akademicka.pl>

ISBN 978-83-8138-306-6

